

F.W.J. Koorn, *Begijnhoven in Holland en Zeeland gedurende de middeleeuwen* (Van Gorcum's historische bibliotheek XCVII; Assen: Van Gorcum, 1981, vi + 252 blz., f35,—, ISBN 90 2321 863 9).

Deze Amsterdamse dissertatie, verdedigd bij de hoogleraren Van de Kieft en Van der Gouw, vormt een goed pendant van de studie die P.A. Henderikx in 1977 gewijd heeft aan de oudste bedelordekloosters in Holland en Zeeland. In dat boek was de vraagstelling ingegeven door Jacques le Goff en zijn geestverwanten van de *Annales*, die het verband tussen de ontwikkeling der steden en de vestiging van franciscanen en dominicanen daar onderzochten. Ook bij Florence Koorn staat de relatie tussen begijnen en steden centraal en zij behandelt vooral de institutionele aspecten. Zij interesseert zich nauwelijks voor het ontstaan van de religieuze vrouwenbeweging der begijnen die omstreeks 1200 voor het eerst gesignaleerd werden en de kerkelijke autoriteiten verrasten, want voor dit soort vrouwen waren geeri voorzieningen in de kerk. Er kwamen bovendien twee soorten voor: rustige, gezeten begijnen, vooral in West-Europa en rondzwervende begijnen die bedelden om 'brood voor God' en vaak ketterse ideeën aanhingen. Zij waren talrijk in Zuid-Frankrijk en Italië en in 1312 heeft het concilie van Vienne hen veroordeeld. Deze canon kwam in 1317 in het kerkelijk wetboek terecht en sindsdien hadden ook de rustige, gezeten begijnen het zwaar te verduren. Deze kwamen vooral voor in de Rijnstreek, in Noord-Frankrijk en in de Nederlanden en woonden ofwel gemeenschappelijk in begijnhuizen, zoals te Keulen en in het oosten van Nederland of in afzonderlijke huisjes op begijnhoven zoals in Vlaanderen en Brabant. Ook in de Hollandse en Zeeuwse steden stond sinds de dertiende eeuw een aantal begijnhoven. De schrijfster toont aan dat er in acht Hollandse en Zeeuwse steden vóór het jaar 1317 dergelijke begijnhoven aanwezig waren en zij waren daarin de oudste religieuze instelling voor vrouwen, ouder dan de normale vrouwenkloosters. Daarnaast waren er dan nog drie begijnen-instellingen op het platteland, maar die zijn wat problematisch. De stedelijke begijnhoven konden in de dertiende eeuw gedijen dankzij de actieve steun van de graven van Holland, net zoals dat bij de bedelorden het geval was. Ook tijdens de periode van vervolging van 1317-1323 hebben deze graven de begijnen de hand boven het hoofd gehouden. Omstreeks 1400 kwamen er vervolgens nog vier begijnhoven bij in Amsterdam, Heusden, Brielle en Rotterdam, steden die zich wat later ontwikkeld hadden, met daarnaast nog twee vestigingen in Leiden, het Pancras- en het Pieter Simonsz.-begijnhof, die de naam begijnhof eigenlijk niet verdienen volgens de schrijfster. Na 1572 zijn de meeste begijnhoven ter ziele gegaan. In Amsterdam en Haarlem bleven ze echter bestaan en boden aan katholieke meisjes nog een mogelijkheid voor een soort religieus leven temidden van de protestanten.

Florence Koorn maakt zoals gezegd weinig woorden vuil aan de oorsprong van de begijnenbeweging, zij spreekt wel even over de boeken die zij lasen en over hun economische betekenis. Iets meer belangstelling heeft ze al voor de herkomst van de begijnen, maar vooral de institutionele aspecten interesseren haar. Zij toont door een minutieus en nauwkeurig archiefonderzoek dat het mogelijk is daar greep op te krijgen en zij komt zelfs tot een definitie van wat een begijnhof is. Een begijnhof was een stichting met een doel, een vermogen en een bestuur. Het doel was vrome vrouwen zonder kloostergeloften een godvruchtig leven te laten leiden. Het bestuur bestond uit één of twee meestersen die ofwel voor een beperkte tijd ofwel voor hun leven werden gekozen en een raad van ervaren begijnen naast zich hadden. Het begijnhof was verder een stadje in het klein, omgeven door een gracht en afgesloten door één of meer poorten. De vrouwen woonden en aten afzonderlijk in aparte huisjes die hun eigendom waren. Er was ook een eigen kapel, in drie ge-

RECENSIES

vallen was dit zelfs een kerk met volledige rechten, zodat de begijnen een aparte parochie binnen de stad vormden.

Dit is een definitie waarmee te werken is; alleen moet mevrouw Koorn zelf erkennen dat strakke juridische normen niet houdbaar zijn. Het houdt mijns inziens verband met het zwevende onbepaalde karakter van de begijnen dat het boek ook duidelijk in het licht stelt, ergens tussen kloosterzusters en leken in. Het kerkelijk recht verzuimde ook bepalingen te geven die op hen van toepassing waren en om die reden lieten de begijnen soms hun statuten bekrachtigen door het stadsbestuur. Daarom was uniformiteit ver te zoeken en terecht keert de schrijfster zich tegen het inzicht van Van Overvoorde dat bij alle begijnhoven de huizen na het overlijden van de bewoonsters onmiddellijk terugvielen aan het hof. Dit was in Amsterdam zeker niet het geval en waarschijnlijk ook niet in enkele andere plaatsen.

Bijzonder prijzenswaardig is het uitgebreide archiefonderzoek, waarvan op een duidelijke wijze verslag wordt gedaan. Daarbij stelt de schrijfster zichzelf en de lezer voortdurend vragen en daardoor ontstaat een wat hamerende stijl van betogen die soms verwarrend werkt. Zij is niet bang om met haar voorgangers van mening te verschillen en weet daarbij voor verschillende detailkwesties nieuwe en overtuigende oplossingen te geven. Zo betoogt ze tegen Van Oerle dat het Agnietenbegijnhof in Leiden in de veertiende eeuw veel dichter bij de Pieterskerk heeft gelegen dan later en mijns inziens heeft ze gelijk. Bij een andere detailkwestie ben ik niet zo overtuigd. Leiden had naast het grote Agnietenbegijnhof nog twee begijnhuizen, één daarvan was het Pancrasbegijnhof tussen Middelweg en Hooglandse Kerkgracht. Dit bestond in 1402 en als stichtingsdatum geldt volgens van Overvoorde het jaar 1386, toen Katrijne Jacobsdochter hiertoe een huis schonk aan de Hogelandssteeg. Waar die precies gelopen heeft is niet duidelijk, maar in ieder geval op het Hogeland vlak bij de Pancraskerk en niet in Maredorp, zoals op bladzijde 225 staat. Het Pancrasbegijnhof is later uitgebreid door de verwerving van de belendende huizen. Ik vind het heel aannemelijk dat de schenking van Katrijne Jacobsdochter daarvan de kern is, hetgeen de schrijfster ontkent. Welke stichting zou die anders hebben gefundeerd?

Dit is wel een klein detail, maar tot zulke opmerkingen geeft het boek aanleiding. De schrijfster schuwt grote bespiegelingen en het leggen van wijdere verbanden. Het is mijns inziens intrigerend waarom in oost-Nederland en in de Rijnstreek slechts begijnhuizen zijn ontstaan, terwijl we de echte begijnhoven alleen aantreffen in Holland, Zeeland, Brabant en Vlaanderen. Hoe komt dat? Was de landsheerlijkheid daar krachtiger of waren de begijnen daar rijker, zodat ze hun eigen huizen konden kopen of zijn er andere redenen? Er bestaan goede studies over de begijnhoven van Keulen en Straatsburg, daarmee had ze kunnen vergelijken, maar ook nu de schrijfster zich beperkt heeft tot een opsomming van de resultaten van haar archiefonderzoek in Holland en Zeeland, heeft ze een boek geschreven dat er mag wezen, omdat het duidelijk en nuchter verslag doet van een interessant onderzoek.

H.P.H. Jansen

Johannes de Beke, *Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant*, H. Bruch, ed. (RGP, Grote Serie 180; Den Haag: M. Nijhoff, 1982, lxvi + 489 blz., ISBN 90 2479 167 7).

Binnen tien jaar na het verschijnen van zijn editie van de *Chronographia Johannis de Beke* is H. Bruch erin geslaagd de uitgave van de vertaling in het Nederlands van deze kroniek,